

*Камен Рикев*¹

ДВЕ НЕПОЗНАТИ ИЛЮСТРАЦИИ ОТ ХЕНРИК ДЕМБИЦКИ С БЪЛГАРСКА ТЕМАТИКА

Kamen Rikev

TWO UNKNOWN BULGARIA-RELATED ILLUSTRATIONS BY HENRYK DĘBICKI

The paper reveals and analyses two illustrations by the Polish painter Henryk Dębicki (1830–1906) on the Serbo-Bulgarian War, published in the popular Warsaw newspaper *Tygodnik Ilustrowany* in 1885 and 1886 and unknown to Bulgarian scholars. The illustrations prove that Dębicki, known for his previous cooperation with Bulgarian revolutionary Hristo Botev, continued to work on Bulgaria-related graphics after the country's liberation in 1878. The author, however, doubts that the illustrator had experienced the war directly and claims that despite being referred to as the paper's special correspondent, Dębicki is unlikely to have visited Bulgarian territories.

Keywords: *Henryk Dębicki, Tygodnik Ilustrowany, Serbo-Bulgarian War, graphics, Bulgaria, 19th century European newspapers.*

Статията коментира две илюстрации на полския художник Хенрик Дембицки (1830–1906) от Сръбско-българската война, публикувани в популярния варшавски вестник *Tygodnik Ilustrowany* през 1885 и 1886 г. и непознати в българската наука. Изображенията доказват, че Дембицки продължава да работи върху българска тематика и след Освобождението. Авторът излага съмнения, че илюстраторът е имал преки наблюдения от войната, и заключава, че макар да е сочен като специален кореспондент на полския вестник, художникът най-вероятно не е посещавал българските земи.

Ключови думи: *Хенрик Дембицки, Tygodnik Ilustrowany, Сръбско-българска война, графика, България, европейският периодичен печат от XIX век.*

Българските данни за Дембицки

Българската културна памет свързва полския художник Хенрик² Дембицки (1830–1906) със сътрудничеството му с Христо Ботев в сатиричните вестници „Тъпан“ и „Будилник“, както и с няколко популярни литографии с историческа тематика. Той справедливо е наричан и „родоначалник на българската политическа карикатура и революционна графика“ (Орлинова 2009: 75). В същото време биографичните данни за него са оскъдни, макар Дембицки да е бил особена фигура в полския, българския и румънския културен живот. Показателно е, че българските сведения, а и обществен интерес към него се изчерпват с дейността му до Освобождението.

Разполагаме например със сведения, че Дембицки е бил военен кореспондент художник в Руско-турската освободителна война (Генов 1978: 301). Преди и след това той е бил гимназиален учител по рисуване първо в Букурещ, а през последните десетилетия от живота си – в Браила. Оттам насетне следите както за самия него, така и за творбите му се губят.

Съвсем естествено следователно се налага впечатлението за прекъсната връзка с България и българската тема в творческия път на късния Дембицки. Така например Войслав Моле затвърждава

---

¹ **Камен Рикев** (Kamen Rikev) – д-р, преподавател по балкански литератури и култури и по български език в университета „Мария Кюри-Склодовска“ в Люблин, Полша; rikev@umcs.pl

² Макар в България най-често да е изписвано като Хенрих, името на художника е Хенрик Дембицки (Henryk Dębicki).

впечатлението, че като график на българска тематика Дембицки е познат в Полша единствено с доосвобожденската си продукция, понеже не споменава него, а единствено Антони Пьотровски като кореспондент и илюстратор за западната преса по време на Сръбско-българската война (Molè 1962: 313). За съдбата на Дембицки след Освобождението не споменава и Збигнев Клейн в своите публикации (срв. Klejn 1998: 69–82). В България Татяна Силяновска-Димитрова, цитирайки текст на Б. Даскалов в предвоенния в-к „Зора“ (Даскалов 1938), подсилва предположенията, че наред с познатите творби от 60-те и 70-те години на XIX в. Дембицки вероятно е „работил и други подобни илюстрации“ (Силяновска-Димитрова 1949: 323). След нея Евтим Томов изброява известните у нас седем литографии на графика (Томов 1962: 101–102), като споменава и за литографии на румънска тема през 1880–1881 г. (Томов 1962: 104). Така или иначе всички данни за връзките на Дембицки с България в български и полски източници секват най-късно към 1881 г.

Две илюстрации на Дембицки от Сръбско-българската война

В два броя на популярния варшавски „Tygodnik Ilustrowany“ (Илюстриран седмичник) от 1885 и 1886 г. сред редица кореспонденции и илюстрации, отразяващи Сръбско-българската война, се намират и две графични композиции, подписани от Хенрик Дембицки. Първата (в бр. 154 / 12.12.1885) е озаглавена „Военни скици. От нашия специален кореспондент Х. Дембицки“³ (TI 154/1885a: Приложение 1), а втората (в бр. 158 / 9.01.1886) излиза под почти същия наслов: „Военни скици. От нашия кореспондент Х. Дембицки“⁴ (TI 158/1886: Приложение 2).

Илюстрациите са публикувани наред с други графически и текстови материали, описващи събитията на Балканите от края на 1885 г. в поредни броеве на седмичника. По-голямата част от тях е неподписана, поради което появата на името на Дембицки прави още по-силно впечатление. Трябва също да се отбележи, че рисунките на поляка са с подчертано български акценти, което издава несъмнените симпатии на автора.

Първата илюстрация заема цяла вестникарска страница и представлява композиция от три сегмента, означени отдолу съответно като „Български граничен пост на турската граница“, „Български доброволци (селяни)“ и „Български селянки“. Граничният пост е разположен сред планински декор, като военната обстановка се подчертава от вдигнатото на пилон знаме и разположеното в средата на двора артилерийско оръдие, до което е изправен войник с пушка с щик на рамо. При останалите сегменти – тримата селяни доброволци и двете селянки – Дембицки очевидно търси балканската типичност, която извлича от лицата и облеклото на фигурите.

Втората илюстрация също заема цяла страница, но представя цели шест композиции: в горната половина е центриран медалионен портрет на княз Александър Батенберг („Кн. Александър по време на кампанията“), а от четирите му страни са разположени портрет на „Майор Решенков, комендант на Видинската крепост“ (sic!)⁵, изображения под наслов „Българската войска и доброволци“, „Сръбската войска,“ както и „Български планинци“. Докато сръбските войници представляват четири въоръжени фигури, зад които двама души се грижат за ранен боец, композицията „Българската войска и доброволци“ съдържа всъщност куриозни елементи. Тя пресъздава три униформени лица, зад които личат дама в изискано градско облекло, но с военен калпак с опълченски кръст и перо, която държи оръжие в лявата си ръка (на нея ще се спра по-подробно в следващия раздел на статията), както и православен свещеник (калимявка, брада) с очила, препасал ножница. За сметка на бойния дух, обладал дори жената и духовника в този сегмент, изображението на български планинци е изцяло подчинено на балканския колорит със забрадена жена, овчар и гайдар.

Шестият композиционен сегмент, разположен най-долу, заема около една трета от страницата и пресъздава мащабна батална сцена, озаглавена „Завземането на Драгоманските възвишения от българската армия“.

³ Szkice wojenne. Od specjalnego korespondenta naszego H. Dębickiego. Тук и навсякъде – прев. мой: К. Р.

⁴ Szkice wojenne. Od korespondenta naszego H. Dębickiego.

⁵ Грешката е особено любопитна при положение, че тогавашен комендант на Видинската крепост е Атанас Узунов. Този факт е добре известен в Полша и цитиран, макар с преиначено име, от варшавския вестник „Kurier Warszawski“ (KW 325a/1885), където се споменава за „капитан Узенцов“ (Uzencow) и неговия помощник „капитан Дерманчев“ (Dermanczew). Факт е обаче, че не успях да открия името на Узунов във водещите популярни издания от епохата – „Tygodnik Ilustrowany“ и „Kłosy“.

Неизвестните у нас изображения на Дембицки изцяло се вписват в духа на „Илюстриран седмичник“, както и в стила на военните илюстрации от периода. Те обаче налагат въпросите за отношението на полския художник към българската кауза и за неговото евентуално пребиваване на територията на Княжеството, след като е анонсиран като специален кореспондент на вестника.

Бил ли е Дембицки в България?

Не разполагаме с никакви документални сведения за посещение на Хенрик Дембицки по българските земи. Поради това неговата функция на *специален кореспондент* може да бъде изследвана само въз основа на отпечатаните в „Илюстриран седмичник“ графики. А в тях са налице поне два компонента, които дават сериозни основания да се твърди, че художникът е бил в състояние да нарисува композициите си, без да напуска Браила, откъдето и да ги изпрати до Варшава.

Първото съмнение, че Дембицки не е рисувал от преки наблюдения, идва от представения *граничен пост на турската граница* в първата графика (ТІ 154/1885а). Всъщност изображението представлява почти пълно копие на постройка, означена като „караул (граничен пост) в България между Ниш и София“ от неподписана илюстрация, публикувана в същия вестник девет години по-рано (ТІ 38/1876а: Приложение 3). В коментара (също анонимен) към ранната графика от времето на Сръбско-турската война дори се пояснява, че на запаления огън (запазен у Дембицки) всъщност се пече „любимият турски специалитет – агнешко месо“ (ТІ 38/1876b). В илюстрацията на Дембицки обаче над огъня може да бъде различен котел, а статията към трите графики с българска тема в този брой (ТІ 154/1885b) не съдържа никакви пояснения относно изображеното.

Второто съмнение за преки наблюдения на Дембицки от войната идва от графика от 1886 г. (ТІ 158/1886). Споменатата жена от композицията „Българската войска и доброволци“ съдържа поразителни прилики с портрета на Недялка Шилева, героиня на Съединението и впоследствие съпруга на Продан Тишков (Чардафон). Този портрет днес се съхранява в Народната библиотека в София (НБКМ-БИА С II 2861), но художникът най-вероятно е използвал илюстрацията по него, отпечатана в парижкия „L'Illustration“ през ноември 1885 г. (Illustration 2228/1885).

Коментиранията два обекта, както и очевидният стремеж на Дембицки да представи в илюстрациите си балканската битова екзотика, позволяват да се предположи с голяма вероятност, че някогашният Ботев сътрудник е откликнал на възможността да публикува свои графики в полския седмичник не поради преки впечатления от фронта, а заради стария си опит в обрисуването на българската действителност. За „Илюстриран седмичник“ е останала ползата да подсилят престижа си чрез анонсирането на Дембицки като „специален кореспондент“ на изданието.

Трябва да споменем, че практиката да се публикуват илюстрации от мними свидетели на историческите събития съвсем не е нова в полските илюстрирани издания. Още през 1876 година в споменатата статия „От театъра на войната“ се описва моделът, останал валиден при отразяването на всички събития на Балканите в този вестник:

Сръбско-турската война, както поради своята отдалеченост от центъра на Европа, така и поради особените условия, в които се води, не предоставя достатъчно поле за публицистични и художествени отражения, както напр. Френско-пруската война. Кореспондентите и художниците не намират ласкав прием в лагерите на враждуващите страни, а и впрочем самите те с неголяма охота бързат към военния театър, в който дори светият и достоен за обща почит знак на червения кръст не предпазва от варварската ръка на нападателите. Затова, прочее, по-голямата част и от кореспонденциите от мястото на боевете в чуждестранните вестници, и от военните рисунки в илюстрираните списания се приготвят на зелена маса или в Бялиград [Белград], или в някой от граничните австрийски градове, от хора, повече или по-малко сведущи в хода на войната и начина на нейното водене. Нашето издание, служейки си със скици от този род, се старее да представи на читателите някои епизоди от настоящата война според най-достоверни източници... (ТІ 38/1876b)

По такъв начин варшавският вестник обосновава редовното черпене на илюстративен материал най-вече от „The Illustrated London News“, което е особено интензивно от средата на 70-те години до самия край на XIX век и се отнася в пълна степен и до графиките на българска тема.

Нищо чудно следователно, че полските читатели основават непосредствената си информираност за Балканите върху английски скици и коментари от родните им редакции, които не винаги следват строго фактите, защото се основават на стереотипни възприятия за чуждите култури. Такива типични картини и преживявания с балкански колорит се затвърждават и от отделни пътеписи и репортажи, излезли от перата на полски пътешественици в периодичния печат. Това обаче не отнема възможността от двете публикации на Хенрик Дембицки да се извлекат няколко важни извода.

Изводи: връзките на Дембицки с България след Освобождението

Информацията за полския художник, известна в българската наука, не претърпява съществени корекции след запознаването с двете графики на Дембицки. В същото време следва да се подчертае, че:

1. Полякът продължава да твори на българска тематика и след Освобождението. Сам по себе си този факт е достатъчно свидетелство за сантимента му към родината на Ботев.

2. Дори до 1885/86 г. Хенрик Дембицки може изобщо да не е стъпвал в България. Поводът да скицира моменти от Сръбско-българската война е бил предизвикан най-вероятно от финансови, а не от творчески мотиви.

3. Съдейки по тематиката на илюстрациите от 1885/86 г., Дембицки запазва симпатии към българската кауза. Количественият превес на скиците с българска тема в двете графически композиции не оставя място за други интерпретации. В противен случай може единствено да се допусне, че преимушеството на българските акценти се дължи на далеч по-слабия му опит и достъп до материали със сръбска тема.

4. След като е вписан като специален кореспондент на „Tygodnik Ilustrowany“, Дембицки най-вероятно е бил позната и престижна фигура сред полската общественост през 1885 г., макар да продължава да живее в Браила.

5. От 1876 до 1885 г. България предизвиква публичния интерес в Полша с военните действия (чети, въстание, войни) и със спецификата на селската си култура (женски и мъжки селски типажи). Идеята за българите като екзотичен и цивилизационно изостанал народ и неговата млада държава се задържат трайно в популярните представи, налагани от пресата. Илюстративните материали там целят не толкова достоверно онагледяване на събитията, колкото поддържането на усещането за отдалечен свят, развиващ се по собствени правила, често напълно непонятни за поляците.

Наред с коментираният тук график успява да открие и кратко съобщение за Х. Дембицки в полския „Лвовски вестник“ от 1893 г. (GL 218/1893). Текстът на бележката гласи: „*За населението, пострадало от наводнението, в ръководството на лвовския градски съвет постъпиха поредни пожертвования от: (...) Х. Дембицки от Браила от Румъния – 10 зл.*“ (последният фигурира сред имената в един дълъг списък)⁶.

Като се има предвид, че повечето индивидуални дарения са от по 1 и 2 злоти, а повечето от колективните – около 50 злоти, може да се заключи, че жестът на Дембицки е бил щедър.

Тази бележка потвърждава, че Хенрик Дембицки е бил обществено активен и в началото на 90-те години на XIX век, оставайки верен на патриотичния ангажимент към полския народ.

Заключение

Тематиката на двете илюстрации на Хенрик Дембицки от Сръбско-българската война е в синхрон с вкусовете на полското общество от епохата. То е заставено да възприема актуалните политически конфликти на Балканите като плод на машинациите на Великите сили и аспирациите на новообособилите се *малки* държави на полуострова. Действителният интерес към Балканите, в това число и към българите, се подхранва от техния суров, но екзотичен бит, който и в публицистиката от началото на XX век ще остане знак за смесица на древна и вече трудно забележима християнска идентичност с всички неразбираеми особености на Ориента.

В същото време си струва да се обърне внимание на факта, че графиките на Дембицки обслужват една трайна тенденция, видима в полските илюстрирани издания „Tygodnik Ilustrowany“ и

⁶ *Злоти* – полонизирано наименование на австро-унгарския гулден, използван в Галиция до 1892 г.

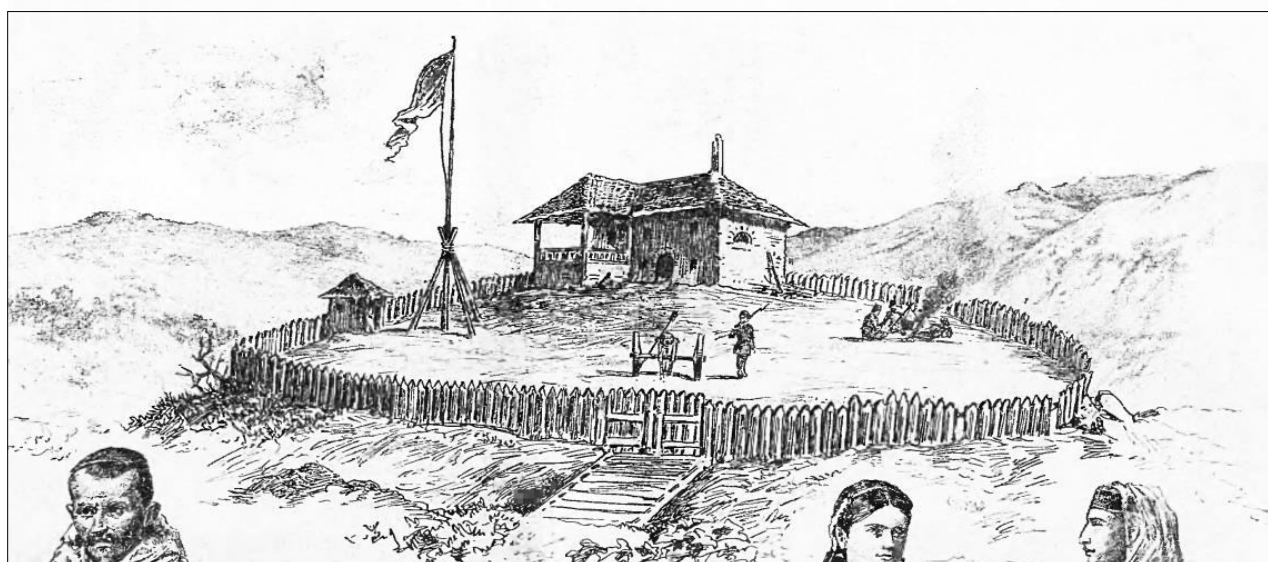
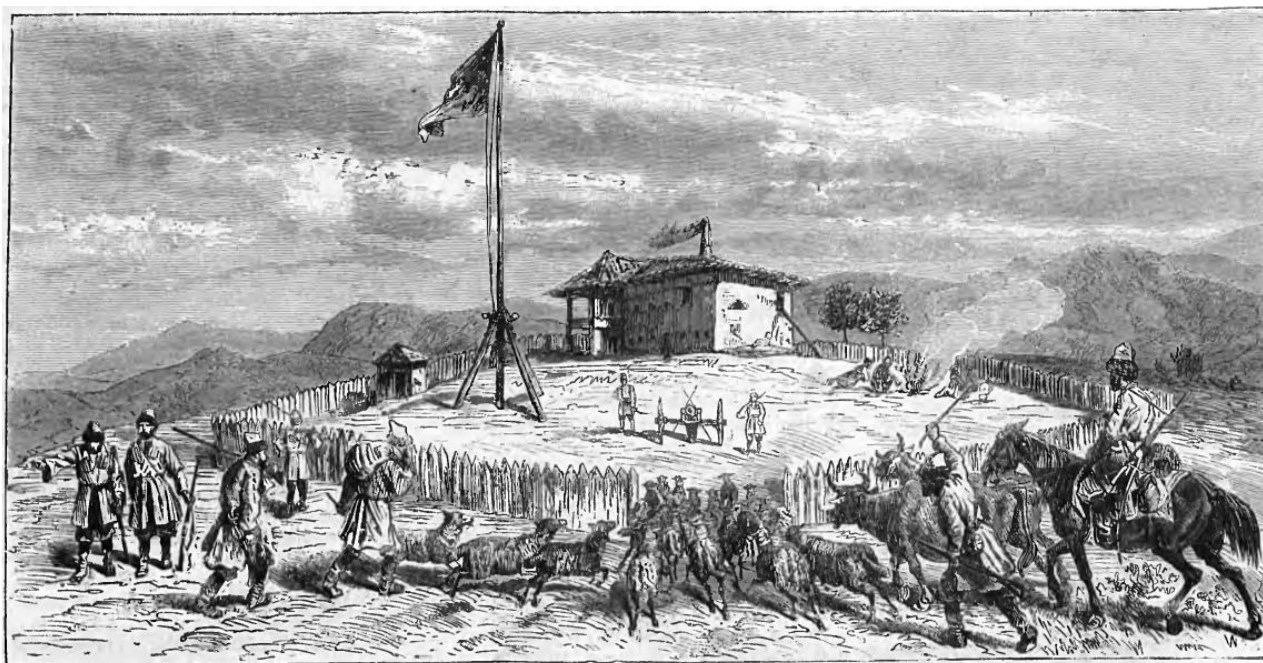
„Кюсю“ още от средата на 60-те години на XIX век. Докато за българската нация цивилизационният напредък дава поводи за несъмнена гордост и отстояване на колективната идентичност, за полската публика модерността на юг от Дунава така и не се случва. Нейните белези са тълкувани като нескопосана имитация на вече изживяни европейски модели и заради това по страниците на популярните издания не се срещат съобщения и илюстрации на нови архитектурни паметници или постижения на българското изкуство. Вместо тях продължават спорадично да се появяват кратки материали за монарси, политици и селяни в типично облекло.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Военни скици. От нашия специален кореспондент Х. Дембицки
(Tygodnik Ilustrowany, 154 / 12.12.1885, с. 381): Български граничен пост на турската граница;
Български доброволци (селяни); Български селянки.

Приложение 2

*Военни скици. От нашия кореспондент Х. Дембицки (Tygodnik Ilustrowany, 158 / 9.01.1886, с. 24):
Майор Реценков, комендант на Видинската крепост; Кн. Александър по време на кампанията;
Българската войска и доброволци; Сръбската войска; Български планинци; Завземането на
Драгоманските възвишения от българската армия.*

Приложение 3

Анонимната графика Караул (граничен пост) в България, между Ниш и София (Tygodnik Ilustrowany, 38 / 16.09.1876, с. 188) и същият граничен пост в илюстрацията на Дембицки от 1885 г.

ЛИТЕРАТУРА

GL 218/1893: Na rzecz ludności dotkniętej klęską powodzi... // *Gazeta Lwowska*, nr 218, 24.09.1893, s. 3.

Illustration 2228/1885: La révolution Rouméliote: ses auteurs et ses acteurs. // *L'Illustration. Journal Universel*, 2228 / 7.11.1885, 301.

Klejn 1998: Klejn, Zbigniew. Polskie stronice bułgarskiej historii. // *Mazowieckie Studia Humanistyczne*, 2/1998 (rocznik IV), 69–82.

KW 325a/1885: Widyń. // *Kurier Warszawski*, 325a / 24.11.1885, 1.

Molè 1962: Molè, Wojśław. *Sztuka Słowian południowych*. Wrocław–Warszawa–Kraków: ZNiO, 1962.

TI 154/1885a: Szkice wojenne. Od specjalnego korespondenta naszego H. Dębickiego. // *Tygodnik Ilustrowany*, 154 / 12.12.1885, 381.

TI 154/1885b: Bułgaria i Bułgarowie. // *Tygodnik Ilustrowany*, 154 / 12.12.1885, 379.

- ТІ 158/1886:** Szkice wojenne. Od korespondenta naszego H. Dębickiego. // *Tygodnik Ilustrowany*, 158 / 9.01.1886, 24.
- ТІ 38/1876a:** Karaul (posterunek) w Bułgaryi, między Niszem a Sofią. // *Tygodnik Ilustrowany*, 38 / 16.09.1876, 188.
- ТІ 38/1876b:** Z widowni wojny. // *Tygodnik Ilustrowany*, 38 / 16.09.1876, 179.
- Генов 1978:** Генов, Цонко. *Освободителната война 1877–1878*. София: Наука и изкуство, 1978. // **Genov 1978:** Genov, Tsonko. *Osvoboditelnata voyna 1877–1878*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1978.
- Даскалов 1938:** Даскалов, Богомил. Неизвестни картини на един полски художник-хъщ, Х. Дембицки. // *Zora*, 5596 / 20.02.1938. // **Daskalov 1938:** Daskalov, Bogomil. Neizvestni kartini na edin polski hudozhnik-hash, H. Dembitski. // *Zora*, 5596 / 20.02.1938.
- НБКМ-БИА С II 2861:** *Недялка Шилева*. Фотограф: Димитър Кавра, Пловдив, 1885. // **NBKM-BIA S II 2861:** *Nedyalka Shileva*. Fotograf: Dimitar Kavra, Plovdiv, 1885.
- Орлинова 2009:** Орлинова, Яна. Хенрих Дембицки – създател на българската политическа карикатура. // *Исторически архив*, 18–19 / 2009 (год. VII), 71–89. // **Orlinova 2009:** Orlinova, Yana. Henrih Dembitski – sazdatel na balgarskata politicheska karikatura. // *Istoricheski arhiv*, 18–19 / 2009 (god. VII), 71–89.
- Силяновска-Димитрова 1949:** Силяновска-Димитрова, Татяна. Карикатурите на Хенрих Дембицки в „Тъпан“ и „Будилник“. // *Христо Ботев. Сборник по случай сто години от рождението му*. София: БАН, 1949, 322–370. // **Silyanovska-Dimitrova 1949:** Silyanovska-Dimitrova, Tatyana. Karikaturite na Henrih Dembitski v „Tapan“ i „Budilnik“. // *Hristo Botev. Sbornik po sluchay sto godini ot rozhdenieto mu*. Sofia: BAN, 1949, 322–370.
- Томов 1962:** Томов, Евтим. *Възрожденски щампи и литографии*. София: „Наука и изкуство“, 1962. // **Tomov 1962:** Tomov, Evtim. *Vazrozhdenski shtampi i litografii*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1962.